

فلسفه هنر و زیبایی

به کوشش ابوالحسن غفاری

www.ketab.ir

فلسفه هنر و زیبایی

کوشش ابوالحسن غفاری

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

نشر: زمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ: ۱۳۹۵/۰۱/۰۷

شمارگان:

قیمت: ۳۶۰۰۰

طراح جلد: سیدایمان نوری

چاپ و صحافی: هنگام

سرشناسه: غفاری، ابوالحسن، ۱۳۴۶.

عنوان و نام پدیدآور: فلسفه هنر و زیبایی / به کوشش ابوالحسن غفاری.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۴۴۶ص.

شابک: ۰ - ۴۱۴ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: هنر -- فلسفه.

موضوع: Art--Philosophy.

موضوع: زیبایی‌شناسی.

موضوع: Aesthetics.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ اف۷/ع۷ / N ۷۰

رده‌بندی دیویی: ۷۰۱

شماره کتابشناسی ملی: ۵۰۹۴۱۴۸

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۵	پیشگفتار
۱۹	مقدمه
۳۵	گفتار اول: ماهیت هنر، رابطه آن با فطرت و دین
۳۵	چکیده
۳۵	الف) تعریف دین
۳۶	ب) تعریف هنر
۳۷	ج) انواع هنر
۳۸	۱. هنر از حیث ساختار
۳۸	۲. هنر از حیث جوهر
۳۸	۱-۲. هنر قدسی
۳۹	۲-۲. هنر دنیوی
۴۱	د) رابطه دین و هنر
۴۷	نتیجه‌گیری
۴۸	منابع و مأخذ
۵۱	گفتار دوم: روش‌شناسی هنر اسلامی
۵۱	چکیده
۵۲	مقدمه
۵۳	الف) روش پدیدارشناسی
۵۷	ب) روش تاریخی‌نگری

ج) سنجش دو روش تاریخی‌نگری و پدیدارشناسی	۵۸
د) تفاوت دو دیدگاه تاریخی‌نگری و تاریخی	۶۱
هـ) تحلیل پدیدارشناسانه هنر اسلامی	۶۳
و) روش پدیدارشناسی هرمنوتیک در هنر اسلامی	۶۶
ز) نتایج حاصل از پدیدارشناسی هنر اسلامی	۷۵
نتیجه‌گیری	۷۹
منابع و مأخذ	۸۰
فهرست: سوم: پیکره‌بندی موضوعات و عناوین و حوزه‌های معرفتی هنر	۸۳
حکیده	۸۳
مقدمه	۸۴
الف) ساخت فلسفه هنر: زیبایی‌شناسی	۸۶
۱. اتیمولوژی ایشه‌شناسی اصطلاح هنر	۸۶
۲. نظریه‌های هنر	۸۷
۱-۲. نظریه محاکات (mimesis)	۸۷
۲-۲. نظریه بیان (expression)	۸۷
۲-۳. نظریه فرم	۸۸
۲-۴. نظریه تجربه زیبایی‌شناسی (Aesthetic experience)	۸۸
۲-۵. نظریه نهادی (Institutional theory of art)	۸۹
۳. فلاسفه و هنر	۸۹
۴. هنر و خیال	۹۰
۵. حکمت هنر	۹۰
۶. تاریخ و فلسفه زیبایی	۹۱
۷. هنر ادیان	۹۱
۸. مکاتب هنری	۹۲
۹. جامعه‌شناسی هنر	۹۳
ب) ساخت نقد و شناخت آثار هنری	۹۳
۱. اتیمولوژی نقد و تأویل	۹۴
۲. روش‌شناسی تحقیق در هنر	۹۵

۳. نقد و مکاتب نقد.....	۹۵
۴. انواع نقد.....	۹۶
۵. تأویل.....	۹۶
۶. نمادشناسی.....	۹۷
۷. زبان و بیان هنر.....	۹۷
ج) ساحت تاریخ هنر و بنیادهای نظری آن.....	۹۸
..... تاریخ نقلی هنر.....	۹۸
..... حوزه علم تاریخ هنر.....	۹۸
۳. فلسفه تاریخ هنر.....	۹۹
..... نتیجه‌گیری.....	۹۹
..... منابع و مأخذ.....	۱۰۱
گفتار چهارم: جایگاه هنر در جغرافیای معرفت.....	۱۰۳
..... چکیده.....	۱۰۳
..... مقدمه.....	۱۰۴
الف) مشخصه‌های هویت‌شناختی و جایگاه هنر در امور هموند و همگن.....	۱۰۴
ب) جایگاه‌شناسی هنر در جغرافیای امور هموند و همگن.....	۱۰۵
ج) روش پاسخ‌گویی به پرسش درباره «جایگاه هنر».....	۱۰۷
د) تحلیل پرسش اصلی بحث.....	۱۰۷
هـ) مراد از «هنر» مذکور در متن پرسش.....	۱۰۸
و) هنر به‌مثابه حکمت.....	۱۰۹
ز) تعریف علوم انسانی.....	۱۱۰
ح) جایگاه هنر در جغرافیای معرفت.....	۱۱۱
..... جمع‌بندی.....	۱۱۳
گفتار پنجم: «فقه هنر» در دو نگاه جامع و تعینات موردی.....	۱۱۵
..... چکیده.....	۱۱۵
..... مقدمه.....	۱۱۶
الف) مفهوم‌شناسی واژه‌های «هنر» و «فقه».....	۱۱۷
..... ۱. هنر.....	۱۱۷

۲. فقه ۱۱۸
- ب) دو تصویر از هنر در استنباط ۱۱۸
- ج) حکم‌شناسی هنر در نگاه جامع ۱۱۹
۱. قرآن کریم ۱۱۹
۲. روایات ۱۲۰
۳. اسلام و هنر ۱۲۱
- د) تبیین موضع فقه در نگاه به تعینات موردی ۱۲۲
۱. شعر ۱۲۲
- ۱-۱. شعر و شاعری در قرآن کریم ۱۲۳
- ۲-۱. شعر و شاعری در روایات ۱۲۳
- ۳-۱. حدیث و بررسی ادله متعارض ۱۲۴
۲. نقاشی و مجسمه‌ری ۱۲۶
۳. غناء و موسیقی ۱۲۸
- ۳-۱. غناء از منظر روایات ۱۲۸
- ۳-۲. بررسی ۱۳۰
- ه) دیدگاه دوسویه در تفسیر قرآن و حدیث ۱۳۰
- نتیجه‌گیری ۱۳۲
- منابع و مأخذ ۱۳۲
- گفتار ششم: نقش حیات معقول در علم و هنر دینی ۱۳۷
- چکیده ۱۳۷
- مقدمه ۱۳۷
- الف) حیات معقول ۱۳۹
۱. تعریف حیات معقول ۱۴۰
۲. مقصود از عقل در حیات معقول ۱۴۰
۳. عناصر حیات معقول ۱۴۱
- ب) چیستی علم ۱۴۲
۱. جهت‌داری علوم ۱۴۳
۲. جهت‌داری علوم نظری ۱۴۵

۳. جهت‌داری علوم انسانی	۱۴۶
۴. علم در حیات معقول	۱۴۷
ج) علوم انسانی	۱۴۹
۱. انواع علوم انسانی	۱۴۹
۲. محور اصلی علوم انسانی	۱۵۰
۳. آسیب‌شناسی علوم انسانی	۱۵۰
۱-۲. چشم‌پوشی از واقعیت من انسانی	۱۵۱
۲-۳. تنزل یافتن علوم انسانی از جایگاه واقعی آن	۱۵۲
د) جامعیت اسلام	۱۵۳
۱. قلمرو دین	۱۵۳
۲. جامعیت اسلام و ارتباطات چهارگانه	۱۵۵
۱-۲. ارتباط اسلام با خود من	۱۵۵
۲-۲. ارتباط انسان با خدا	۱۵۶
۲-۳. ارتباط انسان با جهان بیرون	۱۵۶
۲-۴. ارتباط انسان با هم‌نوع خود	۱۶۰
۳. گستره فقه اسلامی	۱۶۳
نقش فقه اسلامی در تنظیم حیات معقول	۱۶۳
هـ) معیار و مصادیق علم دینی	۱۶۴
۱. رابطه علم و دین	۱۶۴
۲. معیارهای علم دینی	۱۶۶
۳. مصادیق علم دینی	۱۶۸
۱-۳. هنر در حیات معقول	۱۶۸
۲-۳. سیاست در حیات معقول	۱۶۹
۳-۳. تعلیم و تربیت در حیات معقول	۱۷۰
۳-۴. فناوری دینی	۱۷۰
۳-۵. اقتصاد اسلامی	۱۷۱
و) ارزیابی و تحلیل	۱۷۲
منابع و مأخذ	۱۷۳

گفتار هفتم: زیبایی‌شناسی یا فلسفه هنر؟ ۱۷۵

چکیده ۱۷۵

مقدمه ۱۷۶

الف) نبود بحث نظری درباره هنر در سنت اسلامی ۱۷۹

ب) زیبایی‌شناسی در عالم اسلام ۱۸۴

ج) زیبایی در فلسفه اسلامی ۱۸۵

۱. فارابی ۱۸۵

۲. ابن سینا ۱۸۶

۱. شیخ اشراق ۱۸۷

۴. سعدی ۱۸۸

د) زیبایی در عرفان اسلام ۱۹۰

۱. ابوحامد و احمد بن زالم ۱۹۱

۲. ابن عربی ۱۹۲

ه) زیبایی‌شناسی یا فلسفه هنر ۱۹۴

منابع و مآخذ ۱۹۷

گفتار هشتم: زیبایی‌شناسی و هنر د. آثار افلاطون ۲۰۱

چکیده ۲۰۱

مقدمه ۲۰۲

الف) حقیقت زیبایی ۲۰۷

ب) تعریف زیبایی ۲۰۸

ج) خاستگاه زیبایی ۲۱۱

د) اقسام زیبایی ۲۱۲

ه) معیارهای زیبایی ۲۱۴

۱. تناسب و هماهنگی ۲۱۵

۲. انطباق با فرهنگ یونان ۲۱۸

۳. سودمندی و نیکی ۲۱۹

۴. لذت ۲۲۰

۲۲۱	۵. زیبایی و عشق
۲۲۳	(و) هنر
۲۲۵	نتیجه‌گیری
۲۲۵	منابع و مأخذ
۲۲۹	گفتار نهم: «حکمت زیبایی» براساس فلسفه صدرایی
۲۲۹	چکیده
۲۲۹	مقدمه
۲۳۱	(الف) روش‌شناسی و تعریف زیبایی
۲۳۵	(ب) معیار و مناسبات زیبایی
۲۳۹	(ج) خاستگاه زیبایی
۲۴۴	(د) زیبایی واجب‌الجماع
۲۴۶	(هـ) زیبایی ممکن‌الجمیع
۲۴۹	(و) اقسام زیبایی
۲۵۰	(ز) نسبیت یا اطلاق زیبایی
۲۵۱	(ح) زیبایی و عشق
۲۵۴	(ط) زیبایی و لذت
۲۵۷	(ی) زیبایی و هنر
۲۵۸	نتیجه‌گیری
۲۵۹	منابع و مأخذ
	گفتار دهم: هنر الهی و هنر شیطانی (بازسازی دیدگاه ملاصدرا در خصوص زیبایی و هنر آفرینی)
۲۶۳	چکیده
۲۶۴	مقدمه
۲۶۵	(الف) نقش ابن‌سینا در شاکله کلی فلسفه ملاصدرا
۲۶۷	(ب) مبانی فلسفی ملاصدرا درباره زیبایی و هنر
۲۷۴	(ج) وحدت و تشکیک زیبایی
۲۷۵	(د) اشتداد زیبایی

۲۷۶	هـ) ملاک زیبایی
۲۷۸	و) شناخت انسان از زیبایی
۲۷۹	ز) هنر آفرینی و زیبایی: بازآفرینی نظریه ملاصدرا درباره هنر
۲۸۳	نتیجه‌گیری
۲۸۴	منابع و مأخذ
۲۸۷	گفتار یازدهم: هنر پسامدرن و سیطره مجاز
۲۸۷	الف) «سیطره مجاز»، وصف عهد فرامدرن
۲۹۸	ب) هنر و حقیقت
۲۹۹	ج) هنر و واقعیت
۳۰۰	د) هنر و زیبایی
۳۰۲	هـ) طب، جریح، عرض، انعام در مقابل مشهورات
۳۰۳	و) تلویحات
۳۱۷	گفتار دوازدهم: در بارگاه سال: کارگاه زبان
۳۱۷	چکیده
۳۱۸	مقدمه
۳۲۰	الف) خلقت، کنش کلامی حق تعالی
۳۲۱	ب) تخیل و ماهیت آن
۳۲۴	ج) ساحت اطلاقی و تقییدی تخیل
۳۲۷	د) واژگان و تصاویر کتاب آفرینش
۳۲۹	هـ) حضرت تصویر و ارتباط آن با اسمای الهی
۳۳۳	و) وجوه اشتراك و افتراق خلقت خداوند و خلاقیت انسان
۳۳۸	ز) نقد تخیلات شعری و هنری
۳۴۰	نتیجه‌گیری
۳۴۱	منابع و مأخذ
۳۴۵	گفتار سیزدهم: هم‌گرایی اسما و صفات الهی با خیال و هنر قدسی
۳۴۵	چکیده
۳۴۶	مقدمه

۳۴۷	الف) ماهیت خیال.....
۳۵۰	ب) هنر قدسی و ارتباط آن با اسمای الاهی.....
۳۵۳	ج) صورت‌شناسی مفهومی ویژگی‌های اسمای حق و خیال.....
۳۵۴	د) قرائت خیال شاور در صفات و اسمای الاهی.....
۳۵۶	هـ) صورت‌شناسی خاصیت ایجاد اسمای الاهی.....
۳۶۲	و) جستی در هم‌گرایی اسما و صفات الاهی و عالم خیال.....
۳۶۶	نتیجه‌گیری.....
۳۶۷	منابع و مأخذ.....
۳۷۱	گفتار چهاردهم: عبودیت و بلوت خوش‌نویسی اسلامی.....
۳۷۱	چکیده.....
۳۷۲	مقدمه.....
۳۷۳	الف) جایگاه خوش‌نویسی در میان سرهای اسلامی.....
۳۷۶	ب) پیدایش خط و منشأ خوش‌نویسی.....
۳۷۹	ج) سیر تطور خوش‌نویسی.....
۳۸۰	د) تأثیر اسلام بر خوش‌نویسی.....
۳۸۲	هـ) خدمت خوش‌نویسی به اسلام.....
۳۸۴	و) زیبایی خوش‌نویسی.....
۳۸۸	ز) آداب خوش‌نویس.....
۳۹۴	ح) سیر و سلوک خوش‌نویس.....
۳۹۷	نتیجه‌گیری.....
۳۹۸	منابع و مأخذ.....
	گفتار پانزدهم: پیوند فلسفی در مطالعات بین‌رشته‌ای سینما و شعر، با نگاهی
۴۰۳	به تصویرسازی سینمایی شعر معاصر.....
۴۰۳	چکیده.....
۴۰۴	مقدمه.....
۴۰۵	الف) سینما، شعر و تصویر.....
۴۰۸	ب) شعر قدیم و نو.....

۴۲۱	نتیجه‌گیری
۴۲۱	منابع و مأخذ
۴۲۳	فهرست آیات
۴۲۷	فهرست روایات
۴۲۹	فهرست نام کسان
۴۳۷	نمایه موضوعی

www.ketab.ir

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به ویژه تعالیم متعالی اسلام، به عنوان فکر و فرهنگ مرقی و نجات بخش آدمی، در عرصه حیات، از ان محسوس ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش های اسلامی از سویی سیر بیداری و خودباوری ملت های مسلمان و احیای روح ستم ستیزی در آنرا شد و از دیگر سو باعث نمایان تر شدن سست پایگی مسلک ها و مکاتب بشری و ایم های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه بروری و نوآوری پیرامون زیر ساخت های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مناسی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، تراخیر شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و تجدید عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی-پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمدی را فرض می نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان يك نهاد علمی-فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیر دولتی و غیر انتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده «حکمت و دین پژوهی»، «نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی» و «دانشنامه‌نگاری دینی» و همچنین «مرکز پژوهش‌های جوان» فعالیت می‌کند. پژوهشکده حکمت و دین پژوهی، که مشتمل بر هفت گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «مطالعات و تفسیر موضوعی»، «مطالعات و تفسیر تربیتی»، «فلسفه»، «آرام»، «عرفان» و «منطق فهم دین» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌نماید:

۱. بازپژوهی و بازبینی حکمت و کلام و معارف اسلامی
 ۲. تبیین و ساماندهی سوابق مباحث زیر ساختی اندیشه دینی
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تعقیق و به‌ویایی و بالندگی اندیشه دینی
 ۴. پاسخ به شبهات القائلین بالمرور و عقاید و کلام اسلامی
 ۵. نقد مکاتب و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیر ساخت‌های اندیشه دینی
- در راستای تحقق اهداف فوق، هر یک از گروه‌ها، پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه پیش‌پروژه و تصویب آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود و محققان عرضه دین‌پژوهی، واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأییدیه‌های جهت‌دست‌رسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین‌پژوهی، به چاپ و نشر می‌رساند.
- یکی از مهم‌ترین زمینه‌های تحقیق و پژوهش که پژوهشگاه با جدیت دنبال کرده است مسئله فلسفه هنر اسلامی و مباحث پیرامون آن است، هنر یکی از ساخت‌های مهم حیات آدمی است. اندیشمندان غربی از ۲۵۰۰ سال پیش تاکنون درباره هنر و زیبایی تأملاتی داشته‌اند. اما در عالم اسلام هرچند هنر و آثار هنری در دوره‌های مختلف مورد توجه بوده است، لیکن علم مدونی که بر کل مباحث مربوط به هنر و زیبایی مشتمل باشد، به وجود نیامده است. در

متون عربی و فارسی حکمت اسلامی نیز غالباً به جای هنر واژه «صنعت» که معادل هنر عام است استفاده شده است، اما در عین حال متون و منابع دینی و داشته‌های فلسفی و عرفانی مسلمانان گنجینه‌ای غنی و ارزشمند برای بحث و گفت‌وگو از هنر اسلامی و تأسیس فلسفه هنر اسلامی است، تمدن اسلامی در گذشته و حال نشان می‌دهد که هنر اساسی‌ترین عنصر این تمدن بوده و هنرمندان مسلمان آثار هنری فاخر و زیبا و بی‌نظیری را تولید کرده‌اند. معماران، مساجد، کتیبه‌ها، خوش‌نویسی، اشعار، صنایع دستی و... نمونه‌هایی هستند که با الهام از تعالیم اسلامی به وجود آمده‌اند. فلسفه هنر اسلامی به دنبال تبیین عللانی و بحث و گفت‌وگو از غایات و مبادی هنر و زیبایی است که در این مسیر خلق می‌شود؛ از این رو هرچند در تمدن اسلامی فاقد حکمت (فلسفه) هنر یعنی، جتیم؛ اما می‌توان با عنایت به تعالیم حکمت اسلامی، در خصوص هنر اسلامی تمرین دازی نمود.

گروه فلسفه پژوهشگاه فرهنگ و پیشان اسلامی در زمینه فلسفه مضاف پیشگام بوده است و کتاب‌ها و مقالات متعددی در زمینه فلسفه مضاف همچون فلسفه دین، فلسفه عرفان، فلسفه فلسفه اسلامی، فلسفه سیاست، فلسفه اقتصاد، فلسفه حقوق، و... منتشر نموده است. درباره فلسفه هنر و زیبایی نیز از سال ۱۳۸۹ تاکنون چندین نشست و همایش برگزار شده است.

اثر حاضر مجموعه مقالاتی درباره فلسفه هنر و زیبایی است که بر اساس فرایند پژوهشی پژوهشگاه و در راستای اهداف پژوهشکده توسط محققان ارجمند نگاشته شده است و به کوشش حجت‌الاسلام دکتر ابوالحسن غازی تدوین شده است. در پایان از همه نویسندگان محترم و ارزیاب‌های گرامی این مجموعه، و همچنین دکتر غفاری که در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند، قدردانی نموده و از استادان و صاحب‌نظران درخواست می‌شود با ارسال نظرات و پیشنهادهای سازنده خویش ما را یاری نمایند.

گروه فلسفه

پژوهشکده حکمت و دین پژوهی